

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL : FILOLOGIE**

**TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT**

Doctorand:

Ildikó Gy. ZOLTÁN

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA

TÂRGU MUREȘ

2020

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL : FILOLOGIE**

**INTERPRETAREA TEXTULUI LITERAR DIN
PERSPECTIVA TRADUCERII COMPARATIV-
CULTURAL(IST)E**

REZUMAT

Doctorand:

Ildikó Gy. ZOLTÁN

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA

TÂRGU MUREȘ

2020

Sumar

ARGUMENTError! Bookmark not defined.

I. TEORIA TRADUCERII. Prezentare generalăError! Bookmark not defined.

1. Traducere și traducător; bilingvismul traducătorului: concepte, cadre de definițieError! Bookmark not defined.

2. Studii de traductologie: clasificare, inventar, context descriptiv. Retrospectivă criticăError! Bookmark not defined.

2.1. Traducere și lingvisticăError! Bookmark not defined.

2.2. Traducere și filosofia limbajuluiError! Bookmark not defined.

2.3. Traducere și interpretareError! Bookmark not defined.

2.4. Traducere și teorii literareError! Bookmark not defined.

2.5. Traducere și transfer culturalError! Bookmark not defined.

2.6. Strategii de traducereError! Bookmark not defined.

2.7. Istoria și teoria traduceriiError! Bookmark not defined.

2.8. Critica traduceriiError! Bookmark not defined.

2.9. Sociologia și sociolingvistica traduceriiError! Bookmark not defined.

2.10. Metatraducerea și retraducereaError! Bookmark not defined.

2.11. AutotraducereaError! Bookmark not defined.

2.12. IntraductibilitateaError! Bookmark not defined.

2.13. Traducerea automată, traducere asistată de calculator cu ajutorul dicționarelor *online*Error! Bookmark not defined.

3. Prolog la o istorie a traductologiei românești: studiu diacronic. PerspectiveError! Bookmark not defined.

4. Dinspre teoriile traducerii spre o stilistică a traduceriiError! Bookmark not defined.

4.1. Teoria traducerii literare. Empatie și exotopieError! Bookmark not defined.

4.2. Teoria constructivistă (semiotică)Error! Bookmark not defined.

4.3. Teorii ale traducerii lingvistice (contrastivă, textuală)Error! Bookmark not defined.

CONCLUZIIError! Bookmark not defined.

II. TEXTUL LITERAR ȘI OPTIUNEA PENTRU ECHIVALENȚA DE TRADUCERE.Error! Bookmark not defined.

Prezentare generală a noțiunilor de teorie literară, stilistică și traductologieError!
Bookmark not defined.

1. Teoria textului din perspectiva pragmaticiiError! Bookmark not defined.

1.1. Textul ca discurs; textul literar ca discurs constituentError! Bookmark not
defined.

1.2. Scriitorul: duplicitate enunțiativăError! Bookmark not defined.

1.3. Statutul de traducătorError! Bookmark not defined.

2. Echivalența de traducere a textului literar. TipologieError! Bookmark not defined.

3. Modele de evaluare a textului literar. Traducerea culturemelorError! Bookmark not
defined.

3.1. Culturem și traductem (unitate de traducere): concepte, conotațiiError!
Bookmark not defined.

3.2. Clasificarea culturemelorError! Bookmark not defined.

3.2.1. Criteriul formal: cultureme simple și cultureme compuseError! Bookmark
not defined.

3.2.4. Criteriul funcțional: cultureme istorice și cultureme actualeError! Bookmark
not defined.

4. Strategii și tehnici de interpretare a textului literar din perspectiva traducerii
comparative-cultural(ist)e: cazul culturemelorError! Bookmark not defined.

4.1. Echivalența de traducere semanticăError! Bookmark not defined.

4.1.1. SinonimieError! Bookmark not defined.

4.1.2. AntonimieError! Bookmark not defined.

4.1.3. OmonimieError! Bookmark not defined.

4.1.4. PolisemieError! Bookmark not defined.

4.1.5. Regionalisme și arhaismeError! Bookmark not defined.

4.1.6. NeologismeError! Bookmark not defined.

4.2. Echivalența de traducere stilisticăError! Bookmark not defined.

4.2.1. EpitetulError! Bookmark not defined.

4.2.2. ComparațiaError! Bookmark not defined.

4.2.3. MetaforaError! Bookmark not defined.

4.2.4. OximoronulError! Bookmark not defined.

4.2.5. RepetițiaError! Bookmark not defined.

4.2.6. EnumerațiaError! Bookmark not defined.

4.2.7. AntonomazaError! Bookmark not defined.

4.2.8. ParafrazaError! Bookmark not defined.

4.2.9. Paralelismul sintacticError! Bookmark not defined.

4.2.10. ChiasmulError! Bookmark not defined.

4.2.11. Alte figuri de stilError! Bookmark not defined.

CONCLUZIIError! Bookmark not defined.

III. INTERPRETAREA TEXTULUI LITERAR ROMÂNESC DIN PERSPECTIVA TRADUCERII COMPARATIV-CULTURAL(IST)E.Error! Bookmark not defined.

Abordare semantico-stilistică a traducerii culturelor cu funcție discursiveError!
Bookmark not defined.

1. Traducerea culturelor în texte literare românești. Transfer lingvistic și transfer
culturalError! Bookmark not defined.

1.1. Traducere comparatăError! Bookmark not defined.

1.2. Model de evaluare a traducerii culturelorError! Bookmark not defined.

2. Corpus: texte literare românești din proza lui Ion Creangă (*Povești, povestiri și
Amintiri din copilărie*)Error! Bookmark not defined.

3. Metoda de cercetare: metoda comparativă în contextul echivalenței de traducere
semantică și stilisticăError! Bookmark not defined.

4. Reperarea și receptarea culturelor în funcție de intenția culturală a limbilor implicate în traducere: limba română ca limbă-sursă și limba engleză ca limbă-țintă

4.1. Text literar cu traducere internă

4.2. Text literar fără traducere internă

4.2.1. Cultureme reprezentate de valori aritmetice

4.2.2. Antroponime ca referințe culturale

4.2.3. Cultureme dinamizate prin elemente ale imaginarului uman

4.2.3.1. Corp uman

4.2.3.2. Sentimente, trăiri și ... împliniri (dragoste și măritiş)

4.2.3.3. Meșteșug și profesii

4.2.3.4. Jocuri și sporturi

4.2.3.5. Ecvestre

4.2.3.6. Nautice

4.2.3.7. Istorie și prejudecăți

4.2.3.8. Arme și război

4.2.3.9. Obiecte

4.2.4. Cultureme activate de prezența artelor

4.2.4.1. Pictură (culoare)

4.2.4.2. Literatură

4.2.4.3. Arta culinară

4.2.5. Religie și mitologie

4.2.6. Faună și floră

4.2.7. Timp și spațiu

4.2.7.1. Timp și vreme

4.2.7.2. Spațiu, loc

CONCLUZIIError! Bookmark not defined.

CONCLUZII FINALEError! Bookmark not defined.

BIBLIOGRAFIEError! Bookmark not defined.

INTERPRETAREA TEXTULUI LITERAR DIN PERSPECTIVA TRADUCERII COMPARATIV-CULTURAL(IST)E

Rezumat

Teza noastră de doctorat își propune să observe, să identifice și să propună (acolo unde este cazul) moduri în care traducerea se poate desfășura dintr-o limbă în alta (română, ca limbă-sursă și engleză, ca limbă-țintă) pornind de la (sub)stratul cultural al textului(-sursă), al cărui avatar textual este *culturemul*. Ni se pare că de foarte multe ori în trecut, dar chiar și în prezent, traductologia și actul traducerii nu reușesc să ia în considerare importanța culturală a termenilor existenți într-un text, lucru care poate vicia de foarte multe ori traducerea finală. Considerăm important (dacă nu chiar imperativ) că orice traducere ar trebui să pornească de la interpretarea textului-sursă, urmând ca, mai apoi, înainte de așternerea variantei traduse, să existe un moment de latență comparativă nu doar între limbile cu care se jonglează, ci și între culturile acestora.

Fie că ne place sau nu să o recunoaștem, traducerea a devenit, probabil, cea mai importantă latură a vieții umane. Într-o lume în permanentă mișcare, în care schimburile economice și realizările științifice sunt la ordinea zilei, comunicarea inter-umană poate fi desfășurată doar cu ajutorul traducerii. Acum mai mult decât în orice epocă precedentă, trăim într-o lume în care disponibilitatea resurselor face imperativă comunicarea între națiuni și între oameni. Nu există nicio altă cale de a o desfășura, întrucât ne este imposibil să vorbim, de

la naștere, toate limbile și să trăim în toate culturile în același timp. Populațiile care trăiesc în diverse zone geografice ale Globului pământesc și-au dezvoltat de-a lungul mileniilor propria limbă, dar și propriul mod de a vorbi, provenite din contactul pe care îl au cu spațiul înconjurător. Și chiar tocmai acest mod de a vedea lumea și de a se raporta la ea dă naștere diferitelor culturi. Prin urmare, traducerea este mai mult decât o simplă transpunere a unor cuvinte dintr-o limbă în alta. Semnificația lor este, de foarte multe ori, diferită contextual de sensul denotativ, care se regăsește într-un dicționar. Aici putem să dăm exemplul limbii japoneze, faimoasă pentru pluritatea semnificațiilor pe care o expresie, un cuvânt sau chiar un sunet poate să le aibă. În fapt, simplu cuvânt *hai*, poate însemna fie da, fie faptul că locutorul este de acord cu o afirmație făcută, fie că interlocutorul ascultă cu atenție ceea ce se *vorbește*, cu toate că poate sau nu să fie de acord cu ceea ce se *spune*.

Desigur, acestea sunt cazurile multor limbi, nu doar al limbii japoneze. Cu toate acestea, asemenea dificultăți se pot întâlni și la contactul dintre limba română și limba engleză. Lucrarea de față abordează sistematic diferitele nivele de relaționare care există atât între cele două, cât și între cele care există în interiorul unei singure limbi. Ne referim aici, desigur, la impactul cultural pe care un cuvânt sau o expresie îl are pentru un vorbitor al limbii respective. Echivalenta expresie sau un cuvânt similar în limba-țintă nu semnifică sau nu desemnează mereu același obiect ca în limba-sursă. Aici intervine capacitatea traducătorului de a *selecta* semnificațiile contextuale impuse și de a le transmuta în limba-țintă având grijă să respecte indicațiile inerente textului și implicațiile pe care poate să le aibă. De aceea putem afirma că traducerea este o perpetuă jonglare între știință și artă, întrucât nu există un răspuns tipar care poate fi folosit în toate cazurile care *par* similare.

Mai mult decât atât, procesul care a ajuns să fie cunoscut drept *globalizare*, impune o mai mare rigurozitate în ceea ce privește traducerea. Nu ne mai aflăm în situații în care un termen sau expresie își găsește valoarea în dicționar. Cu privire la denumirea fenomenului, acesta „a apărut la sfârșitul anilor '60 și a fost lansat de un specialist canadian în teoria mijloacelor de comunicare în masă, profesorul Marshall McLuhan, Universitatea din Toronto și specialistul american în «problemele comunismului», Zbigniew Brzezinski, Universitatea Columbia. McLuhan a extrapolat lecțiile războiului din Vietnam și a lansat expresia «sat global». Termenul de globalizare a intrat în dicționar prima dată în 1961.”¹ Și totuși, este un proces mai vechi decât lumea, sau, măcar, cel puțin atât de vechi. Importantă, însă, este *viteza*

¹ Bianca-Oana Han, *Traducerea: comunicare, controverse, globalizare culturală*, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2011, p.122.

cu care acesta parcurge, în prezent, toate domeniile vieții, de la filme, la cercetări științifice. De aceea trebuie să subliniem mereu și mereu importanța traducerii. Ea nu mai poate fi înfăptuită prin procedee învechite. Trebuie mereu și mereu să fie în prima linie a globalizării, îmbunătățindu-se perpetuu. „Există două modalități prin care traducerea pot conferi autoritate limbii [și într-o anumită măsură, culturii-țintă]. Prima dintre ele vizează extinderea resurselor unei limbi de largă circulație prin traducerea unor texte aparținând unei literaturi minore într-o limbă de prestigiu. A doua modalitate constă în demonstrarea că resursele unei limbi fără circulație internațională sunt la fel de bogate prin traducerea unei opere aparținând unei culturi dominante în aceasta dintâi.”²

În acest context al globalizării și al descoperirilor succesive, traducerea și traductologia capătă o importanță covârșitoare. George Steiner ne spune că „traducătorii sunt oameni care se caută pe dibuite unii pe alții într-o negură generală. Războaiele religioase și persecuția unor presupuse erezii iau naștere inevitabil din babilonia limbilor: oamenii interpretează greșit și își denaturează unul altuia sensurile.”³ Ce altă afirmație mai frumoasă poate să însumeze atât de simplu și atât de plin de înțeles nevoia de traducere, care, nu doar că este un liant între civilizații, ci este (discutabil) singura modalitate prin care pacea globală poate fi înfăptuită, cu condiția, desigur, ca traducerea să transmită cât mai fidel informația? Și cum (cel puțin încă) nu există o cultură globală care să fie transmisă *printr-o* și *într-o* singură limbă, filosofia și știința traducerii capătă o importanță de căpătâi, fiind cel mai important instrument al globalizării.

Probabil cel mai important rol al traducerii este în dezvoltarea umanității. Aceeași umanitate care în trecut s-a folosit de limbă ca o barieră de delimitare, realizează acum că singura metodă prin care progresul științific, tehnologic, politic, social ș.a.m.d. poate avea loc este prin îndreptarea atenției asupra traducerii. Într-o perioadă istorică în care arta, știința și cultura sunt puse sub atenta supraveghere a inchiziției, Giordano Bruno afirma: „Toată știința își are izvorul în traducere.”⁴

Putem să luăm doar exemplul filmelor. În Epoca Comunistă, Irina Margareta Nistor dubla peliculele cinematografice într-o cameră obscură, folosindu-se de un echipament rudimentar. Nu avea timp pentru analiza dialogului, ci dubla în timp ce privea filmele.

² Beatrice Camelia Arbore, *Traducere literară între știință și artă*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015, p. 47.

³ George Steiner, *op.cit.*, p. 92.

⁴ Apud. George Steiner, *op. cit.*, p. 309.

Desigur, în multe cazuri un asemenea stil de traducere nu ridică probleme. Din acel moment, filmele au devenit tot mai complexe, iar scenariul și-a decantat continuii clișeismul. O asemenea evoluție și revoluție cinematografică impune, în mod automat și imperativ, o îmbunătățire a actului traductologic. În prezent, numărul filmelor apărute într-o singură lună, la nivel mondial, poate fi mai degrabă intuit, decât cunoscut cu precizie. Hollywood-ul continuă să fie vârful de lance al cinematografiei, dar un număr tot mai mare de țări dau naștere la producții aproape la fel de numeroase și de demne de luat în seamă. Și pentru ca acestea să fie vizionate „peste mări și țări”, duce la creșterea nevoii permanente de traducere.

Revenind la ideea expusă anterior, filmele și dialogurile dintre personaje sunt voit îmbibate cu subînțelesuri noi. Traducătorul nu își mai permite să deschidă un dicționar de conversație și să traducă pornind de acolo. Însăși scenariul impune o analiză minuțioasă și substanțială pentru ca *mesajul-sursă* să fie receptat și de o persoană care nu vorbește acea limbă.

La fel, poate chiar mai complex prin volum și tărie, este cazul literaturii, în special al poeziei. O simplă transpunere „mot-a-mot” dintr-o limbă în alta nu doar că nu mai este de folos, ci poate chiar avea și repercursiuni contrare voinței textului-sursă. Desigur, există și situații limită în care bariera lingvistică și culturală poate pune probleme traducătorului. Atunci intervine capacitatea sa de a jongla cu ambele limbi. El este nevoit să găsească o rută ocolitoare care reușește să transmită mesajul textului-sursă, într-o formă sau alta. După cum observă și Bianca-Oana Han, „traducerea este un fenomen omniprezent și indispensabil, fără de care evoluția omenirii nu ar fi fost posibilă. Necesitatea traducerii este (re)cunoscută de multă vreme, căci s-a constituit și dezvoltat cvasisimultan cu limbajul [...] pentru a asigura comunicarea între indivizi aparținând unor sisteme lingvistice și culturale diferite. Pe măsură ce omul și implicit și limbajul său – cale de comunicare cu semenii săi – au evoluat, traducerea, scrisă sau orală, a cunoscut o esențială diversificare începând mai cu seamă din secolul trecut”⁵.

Spunând acestea, ne simțim obligați să afirmăm și faptul că traduceri perfecte nu există, tocmai din cauza diferențelor culturale și lingvistice care există între popoare. De aceea spuneam mai înainte că traducerea este atât știință, cât și artă, în funcție de sensul mai larg sau mai restrâns la care ne referim, desigur. *Traductologia* este *știința* traducerii (având în componența sa cuvântul grecesc *logos*, precum biologie, tehnologie etc.). Ea cuprinde

⁵ Bianca-Oana Han, *op. cit.*, pp. 31-32.

întreaga pletoră de operații exacte pe care un traducător trebuie să le aibă în vedere în momentul în care face o traducere. În schimb, *traducerea* (ca proces) este o *artă*.

Or, chiar acest lucru îl are în vedere teza de doctorat de față, intitulată *Interpretarea textului literar din perspectiva traducerii comparativ-cultural(ist)e*. Am încercat, în capitolele ei, să explorăm sistematic universul atât de complex al traducerii. În primul capitol (*Teoria traducerii. Prezentare generală*) reluăm și dezvoltăm mult mai amplu idei expuse aici. Este un capitol destinat traducerii în general, în care observăm diferitele accepțiuni pe care traducerea ca act le-a avut de-a lungul timpului. Desigur, ne vom simți obligați să dezvoltăm și relația care există între traducere și globalizare, întrucât cele două fenomene sunt indisolubil contopite unul cu altul. Ar fi foarte greșit, în opinia noastră, să vorbim despre actul traductiv fără să îl punem în relație cu globalizarea. După cum am observat și anterior, unul nu poate exista fără celălalt. Globalizarea fără traducere ar fi o „babilonie” haotică, în care o mână ar lovi-o pe cealaltă fără să știe de ce. Traducerea fără globalizare este un nonsens. În momentul în care o limbă primește un nou roman, document, poezie etc. provenit dintr-o altă limbă, primește și parte din cultura limbii-sursă. Traducerea nu este doar motorul funcțional globalizării, ci și fenomenul declanșator.

În timp, accepțiunile termenului s-au schimbat, precum și focalizarea traducerii. Vom dezbate aceste problematice și vom observa cum definiția *traducerii* a evoluat în timp, căpătând sensuri și semnificații noi. Dacă în trecut rolul ei era de a facilita schimbul economic și militar, astăzi este văzută, mai degrabă, ca facilitator cultural. Prezentul istoric este un moment în care, cu toate neînțelegerile ideologice existente, popoarele încep să realizeze cât de important este, în primul rând, schimbul cultural. Romanele și filmele, piesele de teatru și poezia par, acum, să aibă întâietate în fața documentelor oficiale. Totuși, nu putem nici să negăm importanța acestora din urmă. Toate alianțele și toate înțelegerile economice la nivel mondial nu ar putea exista fără traducere. Schimbul cultural a determinat mai toate popoarele să înțeleagă, în special după Cel de-al Doilea Război Mondial, că diferențele dintre ele trebuie protejate și amalgamate, întrucât pot face fenomenul uman să fie mult mai frumos. Astăzi nu doar că putem, ci avem și o sete de cunoaștere imediată. Focusul actual nu mai cade pe negativitatea atribuită diferențelor, ci pe faptul că acestea sunt singurele care pot crea arta. Nu mai vrem o lume *unitară*, în care toți citesc aceleași poezii și cântă aceleași cântece, ci una *unită*, în care exultăm la frumusețea diferențelor generatoare de inventivitate.

Prin urmare, traducătorul, ca facilitator lingvistic, capătă o importanță primordială. De asemenea, el se vede nevoit să facă un sacrificiu enorm, care poate părea imposibil. Nu este de ajuns ca el să cunoască doar limba-țintă; el *trebuie* să fie versat și în cultura acesteia.

Pentru a fi liant între două limbi, trebuie să fii liant între două culturi. Iar pentru aceasta, ești nevoit să renunți în parte la cultura care ți-a fost părinte de la naștere și să te lași „adoptat” de o nouă cultură. Metaforic vorbind, ești nevoit să îți împarți (în părți absolut egale) iubirea între „părinți” naturali și „părinți” adoptivi. Cu toate acestea, dobândirea competenței de traducere implică mai mult decât o îmbunătățire a acestei competențe bilingve, deoarece nu este suficient să te poți folosi de ambele limbi; procesul de traducere presupune o activitate mult mai complexă, și anume redarea sensului textului-sursă în cel mai bun mod posibil în textul-țintă, astfel încât acesta să poată avea același efect asupra cititorului-țintă pe care îl are textul-sursă asupra cititorului-sursă.

Traducătorul folosește cele două limbi în mod voit și alternativ, abilitățile pe care le folosește nu sunt aceleași: traducătorul primește informația într-o limbă și creează mesajul în altă limbă, încercând să redea sensul în cel mai fidel mod posibil. Dar bilingvismul înseamnă mult mai mult decât competența în două limbi; este, de asemenea, competența de a media între cele două limbi. Bilingvismul are loc atunci când o persoană folosește în comunicare oricare dintre cele două limbi atât de bine, încât poate fi considerată vorbitoare nativă în comunitatea socio-culturală căreia îi aparține limba.

În cel de-al doilea subcapitol al primei părți (*Studii de traductologie: clasificare, inventar, context descriptiv. Retrospectivă critică*) am optat pentru o trecere în revistă (mai mult sumară decât exhaustivă) a studiilor de traductologie. Obiectivul traductologiei este reprezentat de posibilitatea de a reflecta asupra procesului și asupra produsului finit, sub forma și în contextul în care se prezintă ele. Modelele de evaluare a traducerii sunt variabile și adaptabile strategiei și funcției textului tradus. Observarea erorilor sau a denaturărilor semantice din traducere nu are ca scop ofensarea traducătorului – prin sesizarea limitelor –, dar menționează transformările traductive și analizează textul-țintă pentru a detecta modificările de sens sau de receptare produse în acest mod.

Teoriile contemporane de traducere reprezintă un obiect de studiu individual, iar critica traducerilor, de cele mai multe ori normative, alteori descriptive, cognitive și, rareori, prospective, stabilește criteriile de evaluare a traducerii și le aplică după tipologia și funcția textelor. Traducerea (re)produce un sens; nu neapărat sensul textului-sursă; traductologia studiază condițiile de (re)producere a sensului prin traducere și condițiile de receptare prin raportare la matricea culturală a textului-sursă.

Al treilea subcapitol, *Prolog la o istorie a traductologiei românești: studiu diacronic. Perspective*, vom crea o paletă de culori asupra viziunii traductologiei românești. Deși nu se poate vorbi despre o tradiție a disciplinei riguros teoretice a traducerii în spațiul românesc,

contribuțiile teoretice aduse de cercetătorii români sunt numeroase și variate. Cercetările românești dedicate traducerii se focalizează pe aspecte dintre cele mai diferite, în funcție de obiective, și ele diverse.

În ultimul capitol al primei părți, *Dinspre teoriile traducerii spre o stilistică a traducerii* putem spune că începem să înnodăm și mai strâns relațiile dintre traducere și critica literară, apropiindu-ne mai mult de obiectivul lucrării noastre. Dintre teoriile traducerii, vom opta pentru teoria traducerii literare fundamentată pe empatie și exotopie, variantă considerată proprie analizei și interpretării textului literar din perspectiva traducerii, pentru teoria constructivistă (semiotică) și pentru teorii ale traducerii lingvistice.

Teoria traducerii de tip literar este puternic marcată de ideile semioticienilor referitoare la lecturile plurale sau la opera deschisă, teorii care postulează reconstruirea sensului prin intermediul cititorului, respectiv al traducătorului și al cititorului-țintă.

Teoria universală a traducerii este situată la nivel semiotic general, teoria generală a traducerii (traducerea interlinguală), la nivel lingvistic (semiotica limbajelor naturale), iar la nivel stilistic se situează teoriile speciale ale traducerii. „Constructivismul, conceput ca o abordare epistemologică, nu ca o doctrină, beneficiază de avantajul clarității, de interdependența dintre obiect și subiect: ceea ce există și se cunoaște poate fi construit de observatorii care devin, astfel, zămisliții sensului.”⁶

În traductologie, elaborarea unei teorii începe cu observarea obiectelor independente, existente doar în dimensiunea lor orizontală – textul-sursă și textul-țintă, reductibile la secvențe de fraze, chiar cuvinte. Astfel, traducerea este spațiul privilegiat de realizarea contactului lingvistic dintre două limbi, altfel spus conversiunea unui cod lingvistic într-un alt cod lingvistic. Teoria se clădește pe analiza procesului prin care se trece dintr-o limbă în alta.

În *Teoria textului din perspectiva pragmaticii*, primul capitol al celeia de-a doua părți a lucrării de față (*Textul literar și opțiunea pentru echivalența de traducere. Prezentare generală a noțiunilor de teorie literară, stilistică și traductologie*). Chiar dacă poate părea evident, în procesul traductologic, pragmatica joacă un rol important, putând chiar face legătura între textul-sursă și textul-țintă și/sau între limba-sursă și limba-țintă. Acestea se datorează complexității reclamate de însăși procesul de traducere.

A privi textul ca discurs poate descătușa noi modalități și perspective de analiză, în special în raport cu traducerea sa. În Cuvânt înainte la *Discursul literar*, Dominique

⁶ *Ibidem*, p. 49.

Maingueneau consideră că modul de a privi textul literar prin prisma discursului schimbă complet perspectiva din care și prin care este observată literatura.

Filosofia traducerii, este mult mai complexă decât s-a crezut înainte ca traductologia să devină o ramură de sine stătătoare. Numeroasele finalități posibile ale actului traductiv nu pot fi îndeplinite (ne referim la îndeplinirea lor pe rând ori în funcție de priorități) dacă textul este privit ca un simplu ansamblu frazeologic sau altfel. Textele nu apar spontan, ci sunt produsul unui întreg complex de factori sociali, biografici, literari etc. Am observat anterior că o traducere perfectă nu este posibilă. Cu toate acestea, rolul unui traducător va rămâne întotdeauna redarea textului-sursă într-o limbă-țintă, iar nivelul de suprapunere între textul-sursă și textul-țintă, referitor la informația și sentimentele transmise, nu poate fi la un procentaj mai mare dacă se ia în calcul doar un singur aspect al textului. Acesta din urmă trebuie privit ca un întreg organic, la dezvoltarea căruia participă și pe care îl influențează un întreg ansamblu.

Autorul aparține unui loc (spațial și temporal) fiind afectat, direct și/sau indirect, conștient și/sau inconștient de aceste coordonate. El este afectat, în primul rând, de specificul regional, național (care se înscrie atât în coordonata temporale, cât și în cea spațială), iar apoi mondial sau universal. Pentru o traducere optimă, fidelă textului literar de referință, traducătorul trebuie să se familiarizeze cu toate aspectele ce țin de patternul global specific tipului de text tradus, fiindcă el trebuie nu doar să dea soluții lingvistice relevante de echivalență semantică, ci și să aplice strategii de traducere diferite (*semantică, semiotică, stilistică* etc.) având ca obiectiv transmiterea fidelă a mesajului în limba-țintă care să conserve același *feeling* venit dinspre limba-sursă.

Din punctul de vedere al traductologiei, ne este imposibil să evadăm din cercul înțeleșurilor. După cum bine se știe, autorul poate dori *sau nu* să spună ceva cu textul pe care îl scrie. Indiferent de doleanțele sale, scriitorul nu este altceva decât un simplu *scrib*. Pare o afirmație tautologică, dar așa este. Adevăratul stăpân al textului (al scrierii) este textul însuși. Indiferent de voința scriitorului, textul își arată penajul când, cum și cui dorește. Este imposibil să vorbim de și despre traducerea unui text literar (sau oricărui alt tip de text, altminteri) dacă nu le luăm în considerare. Altfel, traducerea nu doar că ar fi viciată, ci ar fi poate chiar *nulificată*.

Ne simțim obligați, tot aici, să facem și o scurtă comparație între un *translator* și un *traducător*, fără a aduce prejudicii niciunuia dintre ei. Vom observa că munca pe care o depune translatorul are cu totul o altă finalitate decât cea pe care o prestează traducătorul.

A doua parte a capitolului prezent (*Echivalența de traducere a textului literar. Tipologie*) aduce în discuție *echivalența*, care este un concept static, imuabil, a cărui orientare privește întotdeauna (sau aproape mereu) înspre finalitatea traducerii.

Între echivalențe și procedeele de traducere există o corelație strânsă, întrucât traducătorul este cel care alege să recurgă la un anumit tip de echivalență, fără ca acesta să fie în mod absolut „cerut” de textul-sursă, și operează în procesul de traducere prin prisma acestuia. Opțiunea traducătorului depinde de scopul textului-țintă, acesta fiind stabilit fie de traducător, fie de beneficiarul traducerii.

În subcapitolul intitulat *Modele de evaluare a textului literar. Traducerea culturemelor* vom dezbate problematicile ridicate de *culturem* și vom încerca să adăugăm idei proprii acestui concept. La ora actuală, *culturem* este un concept care încă evadează unei definiții unanim acceptate și, de multe ori este confundat cu neologismul, împrumutul, traductemul (cu toate că îi poate înscrie în aria sa de influență) sau chiar și cu elemente concrete ale unui stil anume sau chiar cu elemente specifice care aparțin unui scriitor individual. Cu toate că la un anumit nivel putem presupune aria *culturemelor* influențează decisiv un autor, nu putem nici să negăm faptul că este la rândul lui influențat de elemente extra-discursive, extra-literare, extra-lingvistice ș.a.

În domeniul traductologiei, asemenea altor domenii de cercetare, s-a încercat de-a lungul timpului o definire a termenilor cu care aceasta operează, traductemul fiind unul dintre acestea. Acesta se referă la faptul că, în procesul traducerii, se apelează la o “segmentare” a textului-sursă folosind atât criterii textuale, cât și peritextuale (intenția autorului, contextul socio-cultural etc.). În momentul în care traducerea este privită prin prisma elementelor culturale care se propun pentru traducere, precum și a termenilor culturali traduși putem spune că ea (traducerea) devine un mecanism al studiului intercultural.

În *Strategii și tehnici de interpretare a textului literar din perspectiva traducerii comparative-cultural(ist)e: cazul culturemelor*, un punct capital al cercetării noastre, ne vom concentra asupra exemplificării strategiilor discursive în construcția frazeologică specifică limbii române, urmând ca, ulterior, să se revină cu modele de traducere ale acestora în limba engleză, precum și cu observații privind specificul fiecăreia dintre cele două limbi.

Acolo unde este posibil, optăm pentru exemplificarea pe textul *Amintiri din copilărie*, de Ion Creangă. Alegerea noastră se bazează pe puterea lingvistică de care Creangă dă dovadă în scrierile sale, ceea ce îl face și dificil de tradus. Nu doar vocabularul arhaic, ci însăși paleta expresivă extrem de bogată în care coexistă nu doar expresii populare românești, ci chiar și

invenții proprii autorului. Acesta este motivul principal pentru care alegem să oferim exemplificări pe *Amintirile* lui Creangă. Nu doar pentru că registrul arhaic, regional ar putea pune dificultăți în traducere sau faptul că expresiile și zicerile sale tipice sunt îmbibate atât de puternic cultural, ci și pentru că multe din expresiile care conțin arhaisme sau regionalisme sunt creația autorului, fapt ce ar putea duce la inexistența unor echivalente în altă limbă.

În capitolul intitulat *Metoda de cercetare: metoda comparativă în contextul echivalenței de traducere semantică și stilistică*, primul al părții finale, *Interpretarea textului literar românesc din perspectiva traducerii comparativ-cultural(ist)e*, vom folosi o abordare „comparativ-culturalistă” a traducerii.

Baza metodei de traducere comparată este reprezentată de culturem, în transferul căruia locul central este reprezentat de intenția culturii. Aceasta este cea mai importantă, întrucât cuprinde în matca sa atât intenția operei și a autorului, cât și pe cea a cititorului. În procesul traducerii apare inevitabil provocarea distanței culturale, cea dintre cultura-sursă și cultura-țintă, care ține de abilitatea traducătorului de a o înțelege și reduce prin studierea modului în care enunțurile culturale apar și stabilirea locului pe care aceasta îl ocupă în textul-țintă.

O traducere eficientă presupune îmbinarea metodei comparative și a celei interculturale, prin care se urmărește stabilirea contextului cultural global din care este extras culturemul. Pentru stabilirea modelului de evaluare a traducerii culturemelor vom avea în vedere principiul formulat de M. Lederer și D. Seleskovitch.

În fine, ultimul capitol care reprezintă, de fapt, cea mai voluminoasă parte a lucrării noastre, *Reperarea și receptarea culturemelor în funcție de intenția culturală a limbilor implicate în traducere: limba română ca limbă-sursă și limba engleză ca limbă-țintă*, vom exemplifica, pe text, teoria prezentată anterior. După cum am menționat anterior, studiul nostru comparativ va avea la bază relația dintre traducerea în limba engleză a bine cunoscutelor *Povești, povestiri și Amintiri*.. ale lui Ion Creangă și limba originală, originară și neaoșă în care au fost scrise. Chiar și cu un ochi critic, am putea afirma cu tărie că nu mulți scriitori români au reușit să îl întrecă (asta dacă într-adevăr există vreunul) pe Ion Creangă în alegerea unor cuvinte, sintagme și expresii „mai românești” decât cele din *Amintiri* sau *povești*. Și cum se știe că românii au avut și încă au o predispoziție nativă pentru transformarea în expresii a celor mai neașteptate cuvinte folosite în cele mai neașteptate moduri, se poate spune că de aici rezultă și una din dificultățile traducerii când vine vorba de transpunerea în limba engleză a textelor lui Creangă. Limba regional-arhaică folosită de scriitor este atât de impregnată de intenție culturală româno-moldovenească, încât traducerea

chiar și aproximativă este, uneori, imposibilă. (La drept vorbind, chiar și un vorbitor de limbă română din secolul XXI ar putea avea dificultăți în a înțelege pe deplin mesajul și „sub”-mesajul expresiei lui Creangă. Totuși, expresia fiind, de fapt, aceeași limbă cu a cititorului, în cazul de față, chiar dacă acesta din urmă nu reușește pe deplin receptarea mesajului inițial, complet, nu totul se pierde, referințele culturale, tematica și subtextul permițând o înțelegere cel puțin la nivel emoțional. Limbajul și folosirea lui este, de altfel, una din sursele umorului la Creangă.) Desigur, traducătorul textului are la îndemână mai multe instrumente în încercarea sa de transmitere a mesajului și, de cele mai multe ori, acestea sunt necesare, dată fiind incompatibilitatea totală a două limbi, româna și engleza, în cazul de față.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia operei în limba română

1. Creangă, Ion, *Opere. Ediție integrală de Povești, Amintiri, Anecdote, Istorioare*, ediție îngrijită de prof. Ion Crețu, Editura Semne, Iași, 2011.
2. Creangă, Ion, *Povești, amintiri, povestiri*, Editura Eminescu, București, 1980.

Bibliografia operei în limba engleză

1. Creangă, Ion, *Memories of My Boyhood*, traducere de Ana Cartian și R. C. Johnson, Editura Universității Lucian Blaga, Sibiu, 1955; reeditată ca *Memories of My Boyhood: Stories and Tales*, Editura Minerva, București, 1978.
2. Creangă, Ion, *Dănilă Prepeleac. Danilo The Pole*, ediție bilingvă, traducere de Zoea Onița, Ilustrată de Radu Roșian, Ed. EMIA, Deva, 2001.

3. Creangă, Ion, *Ivan Turbincă. Ivan Turbinca*, ediție bilingvă, traducere de Zoea Onița, Ilustrată de Radu Roșian, Ed. EMIA, Deva, 2001.
4. Creangă, Ion, *Povestea lui Stan Pătitul. The Story of Stan the Experienced*, ediție bilingvă, traducere de Zoea Onița, Ilustrată de Radu Roșian, Ed. EMIA, Deva, 2001.

Bibliografie generală:

Studii și articole de traductologie

1. Baconsky, Rodica; Gouadec, Daniel; Lascu, Gheorghe, *Teorii actuale ale traducerii*, în Actele Colocviului internațional „Traduire l’Europe”, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 9-10-03.2001, Ed. Echinoux, Cluj-Napoca, 2002.
2. Baker, Mona, *In Other Words. A Coursebook on Translation*, Ed. Routledge, New York, 1992.
3. Baker, Mona, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Ed. Routledge, New York, p. 2001.
4. Bantas, A., *Engleza prin literatură, literatura prin traduceri*, Editura Garamond Junior, Bucuresti, 1995
5. Bantaș, Andrei; Croitoru, Elena, *Didactica traducerii*, Ed. Teora, București, 1999.
6. Bassnett, Susan, *Translation Studies*, Routledge Publishing House, London and NY, 1966.
7. Bell, Roger T., *Teoria și practica traducerii*, traducere de Cătălina Gazi, Ed. Polirom, Iași, 2002.
8. Berman, A., *The Experience of the Foreign*, Albany: State University of NY Publishing House, 1992.
9. Boldea, Iulian, *Vârstele criticii*, Editura Paralela 45, Pitesti, 2005.
10. Burke, Peter, R. Po-chia Hsia, *Cultural Translation in Early Modern Europe*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
11. Carlton, C., Perry, T.A., Stoenescu, S., *Romanian Poetry in English Translation, An Annotated Bibliography & Census*, 1997
12. Catford, J.C., *A Linguistic Theory of Translation*, London, Oxford University Press, 1965.
13. Cretiu, I., *Teoria și practica traducerii: din proza scurtă în limba engleză - editie bilingvă*, Editura Echinoux, Cluj - Napoca, 1999.

14. Croitoru, E., (coordonator), *English through translations. Interpretation and translation oriented text analysis*, Editura Fundatiei Universitare „Dunărea de Jos”, Galați, 2004.
15. Cronin, Michael, *Translation and Identity*, Ed. Routledge, New York, 2006.
16. Dimitriu, Rodica, *Translation theories and practice*, Editura Institutului European, Iași, 2002.
17. Eco, Umberto, *În cautarea limbii perfecte*, traducere din limba italiana de D. Cojocaru, Editura Polirom, Iași, 2002
18. Eco, Umberto, *A spune cam același lucru, Experiențe de traducere*, traducere din limba italiana de Alexandru L., Editura Polirom, Iasi, 2008
19. Dollerup, C., *Basics of Translation Studies*, Editura Institutului European, Iasi, 2006.
20. Garzone, Giuliana, Maurizio Viezzi, *Pathways to Change. Grammaticalisation in English*, Ed. John Benjamin's Publishing Company, Amsterdam, 2002.
21. Gavrilu, Eugenia, *Primele traduceri românești de literatură engleză (1830-1850)*, Ed. Europlus, Galați, 2006.
22. Han, Bianca-Oana, *On Translation: communication controversy, cultural globalisation*, Ed. Universității „Petru Maior” din Tg. Mureș, 2010.
23. Han, Bianca-Oana, „Traducerea de literatură. Formă de (auto)comunicare. Studiu de caz „Amintiri din copilărie”, în *Diacronia*, 2010.
<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A2796/pdf>
24. Han, Bianca-Oana, „Traducerea și dihotomia „fidelitate” vs „trădare”, în *Diacronia*, 2010. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22661/pdf>
25. Ionescu, Gelu, *Orizontul traducerii*, Ediția a II-a, revăzută, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004.
26. Ionescu, Tudor, *Știința și/ sau arta traducerii*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2003.
27. Iovănescu, Monica, *Probleme lingvistice ale traducerii*, Ed. Sitech, Craiova, 2007.
28. Jeanrenaud, Magda, *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, Ed. Polirom, Iași, 2006.
29. Kohn, I., *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Editura Facla, Timisoara, 1983.
30. Kuhiwczak, Piotr, Karin Littau, *A Companion to Translation Studies*, Ed. Multilingual Matters, New York, 2007.
31. Lăzăroiu, G.; Constantinescu, A., *Practica traducerii*, Ed. Cartea Universitară, București, 2004.

32. Levițchi, Leon D., *Manualul traducătorului de limba engleză*, Ed. Teora, București, 2001.
33. Lianeri, Aexandra, Vanda Zajko, *Translation and the Classic. Identity as Change in the History of Culture*, Ed. Oxford University Press, Oxford, 2009.
34. Lungu Badea, Georgiana, *Teoria culturemelor. Teoria traducerii*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2004.
35. Lungu Badea, Georgiana, *Tendințe în cercetarea traductologică*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2005.
36. Lungu Badea, Georgiana, *Scurtă istorie a traducerii*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2007.
37. Mavrodin, Irina, *Despre traducere, literal și în toate sensurile*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2006.
38. Munday, Jeremy, *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*, Ed. Routledge, London, 2001.
39. Newmark, P., *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, Hempstead, NY, USA, 1988.
40. Newton, John, *Computers in Translation. A Practical Appraisal*, Ed. Routledge, London, 1992.
41. Nida, E., *Traducerea sensurilor*, Editura Institutul European, Iași, 2004
42. Ricoeur, Paul, *On Translation*, Ed. Routledge, London, 2006.
43. Robinson, Douglas H., *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation*, Ed. Routledge, London, 2003.
44. Rundle, Christopher, Kate Sturge, *Translation Under Fascism*, Ed. Pgrave Macmillan, New York, 2010.
45. Samuelsson-Brown, Geoffrey, *A Practical Guide for Translators*, Ed. Multilingual Matters, New York, 2004.
46. Steiner, George, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, traducere de V. Negoită, Ed. Univers, 1983.
47. Tomlinson, J., *Globalizare și cultură*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002.
48. Vilceanu, Titela, *Fidelitate și alteritate lingvistică și culturală*, Ed. Universitaria, Craiova, 2007.
49. Venuti, Lawrence, *The Translation Studies Reader*, Ed. Routledge, London, 2000.
50. Venuti, L., *The Translator's Invisibility. A history of Translation*, Ed. Routledge, London, 1995.

51. Wilss, W., *Knowledge and skills in translator behavior*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1996
52. *** *English through translation. Interpretation and translation oriented text analysis*, Croitoru, E., (coord.), Ed. Fundației universitare „Dunărea de Jos”, Galați, 2004.
53. *** *Traducere, traducători, traductologie*. Dosar tematic. Revista „Vatra, nr. 8-9, 2018.

Studii de teorie literară, lingvistică, stilistică și pragmatică. Dicționare

1. Adam, Jean-Michel; Petitjean, André, *Textul descriptiv. Poetică istorică și lingvistică textuală cu aplicații...*, traducere de Cristina Strătilă, prefață de Vasile Dospinescu, Ed. Institutul European, Iași, 2007.
2. Bachelard, Gaston, *Poetica spațiului*, traducere =e Irina Bădescu, prefață de Mircea Martin, Ed. Paralela 45, 2003.
3. Boldea, Iulian, *Teme și variațiuni*, Editura Ideea Europeană, București, 2008
4. Bryson, Bill, *Mother Tongue*, Penguin Books Ltd, London, 1991.
5. Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii, motivații*, ediția a II-a, Ed. Institutul European, Iași, 2001.
6. Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, traducere de Ștefania Mincu și Daniela Bucșă, Ed. Pontica, Constanța, 1995.
7. Fernando, Chitra, *Idioms and Idiomaticity*, Oxford University Press, Oxford, 1997.
8. Flavell, Linda and Roger, *Dictionary Idioms and Their Origins*, Cox & Wyman, London, 2006.
9. Grose, Francis, *Dictionary of the Vulgar Tongue* (1785), Summersdale Publishers Ltd, Chichester, 2004
10. Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
11. Maingueneau, Dominique, *Discursul literar. Paratopie și scena de enunțare*, traducere de Nicoleta Loredana Moroșan, prefață de Mihaela Mîrțu, Ed. Institutul European, Iași, 2007.
12. Munteanu, Cristinel, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Ed. Institutul European, Iași, 2003.
13. Nicolescu, Adrian & Co, *Dicționar frazeologic englez-român*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
14. Oltean, Ștefan, *Ficțiunea, lumile posibile și discursul indirect liber*, Ed. Studium, Cluj-Napoca, 1996.

15. Reboul, Anne; Moeschler, Jacques, *Pragmatica discursului. De la interpretarea enunțului la interpretarea discursului*, traducere de Irinel Antoniu, Ed. Institutul European, Iași, 2010.
16. Seidl, Jennifer, *English Idioms*, Oxford University Press, Oxford, 1988.
17. Tăbăcaru, Octavian, *Dicționar de expresii idiomatice al limbii engleze*. Editura Niculescu SRL, București, 1999.
18. Uritescu, Dorin N., *Fascinația numelui. Studiu al creației lexico-semantică și stilistice în relațiile: nume propriu – nume comun și nume comun - nume propriu*, Ed. S.A.I.S., București, 2009.
19. Warren, Helen, *Oxford Learner's Dictionary of English Idioms*, Oxford University Press, Oxford, 1994.
20. *** *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Ed. Litera, Chișinău, 1997.
21. *** *The Oxford Dictionary of Idioms*, Oxford University Press Inc., New York, 1999.
22. *** *The Penguin Dictionary of English Idioms*, Penguin Books Ltd., London, 1994.
23. *** *The Wordsworth Dictionary of Idioms*, Wordsworth Editions Ltd., Hertfordshire, 1993.
24. *** *The Wordsworth Dictionary of Phrase & Fable*, Wordsworth Editions Ltd., Hertfordshire, 1993.